

Чорноусько М. Надзор прокурора за соблюдением законов при проведении досудебного расследования: тенденции нормотворчества и правоприменения. Статья посвящена рассмотрению некоторых проблемных вопросов осуществления прокурорского надзора за соблюдением законов при проведении досудебного расследования. На основе имеющихся законодательных инициатив, выводов практиков относительно недостатков действующей нормативной базы, данных официальной судебной и прокурорской статистики изложены и проанализированы актуальные тенденции нормотворчества и правоприменения. Раскрыто значение общих принципов уголовного процесса для прокурора при осуществлении им надзора за досудебным расследованием в уголовном производстве. Предложена авторская классификация проблем, возникающих в контексте такой надзорной деятельности. В результате исследования внесены предложения о изменении редакцией норм действующего Уголовного процессуального кодекса Украины, которые направлены на обеспечение прав участников уголовного судопроизводства, оптимизацию действия принципа равенства сторон уголовного производства в соответствии с доктринальным видением и потребностями практики, снижение уровня нагрузки на прокуроров.

Ключевые слова: надзор прокурора; полномочия прокурора; досудебное расследование; классификация проблем; обеспечение прав; правоприменение.

Chornousko M. Prosecutor's supervision over the observance of laws in the course of pre-trial investigation: tendencies in rule-making and laws enforcement. The article considers certain problematic issues of implementing prosecutor's supervision over the observance of laws in the course of pre-trial investigation. Modern tendencies of rule-making and Laws enforcement have been studied on the basis of available legislative initiatives, practitioners' conclusions as to the shortcomings of the current regulatory framework, official court and prosecution statistics. The article analyzes the importance of the general principles of criminal proceedings in the prosecutor's performance of supervisory activities in the process of pre-trial investigation. The article offers author's classification of common debatable questions arising in the process of prosecutors supervision activities and introduces some important proposals for editing the criminal procedural code, among which those aimed at ensuring the rights of the participants of the criminal proceeding, optimization of the established principles of the equality of the parties to proceedings in accordance with the doctrinal standards and practice requirements. The article offers the ways to reduce the workload on the prosecutors.

Key words: prosecutor's supervision, prosecutor's power, pre-trial investigation, classification of problems, ensuring the rights, laws enforcement.

УДК 347.99(091)(477.25)

Ю. Яцишин

Правові підстави формування Київської судової палати

У статті з'ясовано причини та передумови проведення судової реформи 1864 р. у Російській імперії та створення Київської судової палати. До них автор відносить кризу тогочасної судової системи Російської імперії, відсутність правової бази організації та діяльності судової системи, необхідність подолання хабарництва в судових установах, а також свавілля чиновників, їх юридичну неосвіченість. Характерною була множинність судових установ, складність і запутаність процесуальних процедур, неможливість часом визначити компетенцію судових установ. Київська судова палата була створена як апеляційна судова інстанція для окружних судів Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній і урочисто відкрита у 1880 р. У складі Київської судової палати було передбачено кримінальний та два цивільних департаменти, згодом були відкриті ще два цивільних департаменти.

Ключові слова: Київська судова палата, судова реформа, Судові Устави 1864 року, окружні суди.

Постановка проблеми. Серед реформ судової системи вагоме місце посідає реформа 1864 року, оскільки її сутність полягала як у зміні процесуального законодавства, так і в реорганізації

системи судоустрою. Актуальність та доцільність переосмислення проведення судової реформи 1864 р. пояснюється спорідненістю процесів, які відбувалися у другій половині XIX ст., із процесами сьогодення – забезпечення правових гарантій захисту прав людини та поглиблення рівня суспільної свідомості, трансформація суспільного устрою, державно-правових інститутів, виокремлення нових суспільних відносин, що потребують інших важелів врегулювання та мінімізації державного втручання у правове регулювання, зміцнення державного управління, створення нових судових інституцій тощо.

Аналіз досліджень даної проблеми. Науковий інтерес до проблеми організації та діяльності системи судоустрою на землях України в період перебування під владою Російської імперії спостерігається у вітчизняних та російських вчених від XIX століття і до сьогодні. Історіографія проблеми представлена іменами М. А. Буцковського, І. В. Гессена, О. А. Головачова, А. Ф. Коні, М. А. Філіппова, В. Я. Фукса, М. Г. Коротких, О. Н. Ярмиша, В. А. Чеховича, О. Д. Святоцького та іншими.

Метою даної статті є з'ясування та подальше дослідження правових підстав формування Київської судової палати як елементу механізму судової системи Російської імперії за Судовими Уставами, прийнятими 20 листопада 1864 року. В ході такого аналізу можна буде врахувати не тільки позитивні чи негативні наслідки реформування судової системи, а й простежити можливість використання конкретних результатів в сучасних умовах. Керуючись цією метою, перш за все, необхідно враховувати основні передумови та підстави проведення судової реформи 1864 року.

Виклад основного матеріалу. З часу знищення Гетьманщини та ліквідації Запорізької Січі, відбулось приєднання значної частини українських земель до Російської імперії. Незважаючи на гуманні заходи поч. XIX ст. та прийняття «Зводу законів Російської імперії» у 1832 році, кримінальний процес залишився інквізиційним, система доказів була формальною. Суд не мав права досліджувати докази самостійно, а усе слідство і виконання вироків передавалися до відання поліції. На суд покладался, в основному, обов'язок схилити обвинуваченого до зізнання. Зізнання ж обвинуваченого поза судом, яке могли підтвердити свідки, було безсумнівним доказом. Поняття «захисту» було чужим для системи правосуддя в Російській імперії. Проголошення вироку здійснювалось на підставі показів, отриманих слідством, яке, в свою чергу, було закритим. Щодо перегляду чи оскарження вироків, то вирок міг бути переглянутим лише в порядку ревізії, оскільки в той час допускалося дуже обмежене оскарження.

За таких обставин економічна, політична, правова, соціальна криза в Російській імперії ставала дедалі глибшою, тому постала нагальна потреба у проведенні реформ, у тому числі, судово-правових. Виходячи з цих завдань, у 1864 році на території Російської імперії була проведена судова реформа шляхом прийняття Судових Уставів 20 листопада 1864 року.

Судова реформа 1864 року проголошувала демократичні принципи судочинства: виборність мирових суддів і присяжних засідателів, незалежність і незмінність суддів, рівність усіх перед законом, гласність, усність. Також запроваджувалась адвокатура, реорганізовувалась прокуратура. Реформа створила подвійну систему судів: місцеві суди – одноосібний мировий суддя, повітовий з'їзд мирових суддів і Сенат та загальні суди – окружні суди, судові палати і Сенат. Необхідно також зазначити, що реформа зберегла і залишки станового судочинства (станові суди – церковні, військові, волосні, окремий порядок розгляду справ про службові злочини) [1, с. 127].

Фактично, реформа поширювалася на центральні губернії Російської імперії. В Україні ж суди обох ланок були створені тільки в Полтавській, Херсонській, Катеринославській і Таврійській губерніях. На Правобережній Україні реформа проводилась у два етапи: з 1871 року запроваджено мирові суди, причому вони не обиралися земськими зборами або міськими думами, а призначалися міністром юстиції; у 1880 році були відкриті Київська судова палата і Житомирський, Кам'янець-Подільський, Київський, Луцький та Уманський окружні суди [2, с. 334].

Існують різні погляди на визначення причин та передумов впровадження основних положень Судових Уставів. Для прикладу, радянський науковець М. Г. Коротких відправним моментом для підготовки судової реформи вважає 15 листопада 1857 р. — день, коли до Державної ради був внесений проект реорганізації цивільного судочинства [3, с. 11].

Проте інші науковці дотримуються думки, що відправним моментом було представлення імператором у 1857 році проекту Статуту цивільного судочинства разом із пояснювальною запискою графа Д. Н. Блудова від 8 червня 1857 року. У проекті йшла мова про нагальне введення принципу змагальності у судовий процес, скорочення кількості судових інстанцій і вдосконалення кадрів судових органів.

Криза російської судової системи того часу була чи не найвагомішою підставою проведення судової реформи. Зокрема, простежувалась відсутність правової бази організації та діяльності судової системи. Тому систематизація російського законодавства, проведена М. Сперанським, на думку А. Коні, виступала передумовою проведення судової реформи [4, с. 320].

Необхідність подолання хабарництва в судових установах, а також свавілля чиновників, їх загальну, а тому і юридичну неосвіченість сприймають як передумови проведення судової реформи. Тим паче для дореформеного суду була характерна множинність судових установ, складність і запутаність процесуальних процедур, неможливість часом визначити коло справ, які мають розглядатися в тому або іншому суді. Катування, жорстоке поводження з обвинуваченими, система формальних доказів та інквізиційний процес в тому числі сприяли констатації необхідності реформування судової системи [5, с. 16].

На наш погляд, до таких передумов та підстав слід віднести: невідповідність тогочасної судової системи Російської імперії до систем судоустрою передових європейських країн; відсутність розмежування адміністративної та судової влади; хаос законодавства, а саме існування системи формальних доказів та інквізиційного процесу, безправність обвинувачених; кадровий “голод”, непрестижність роботи в судах, неосвіченість суддів, недовіра до судової влади; хабарництво та затягування розгляду справ. Також до передумов проведення судової реформи слід віднести селянську реформу 1861 року та скасування кріпосного права.

Відповідно до судової реформи 1864 року, судові палати були другою інстанцією для окружних судів. Округ судової палати складався з кількох губерній або областей за розкладом, який затверджувався Міністром. Географія судових округів не була постійною.

За судовою реформою, судові палати складалися з двох департаментів – цивільних та кримінальних справ, які очолювали призначені Імператором голови. Члени судових палат також призначалися Імператором за поданням міністра юстиції. Вони розглядали апеляційні скарги й протести на вироки окружних судів у справах, які розглядалися без присяжних засідателів. Судові палати могли виступати як суди першої інстанції у справах про державні злочини. Вироки судових палат можна було оскаржити в Сенат [5, с. 48].

На території Правобережної України діяли три судові палати, що створювались поступово: Харківська, Одеська та Київська.

Київську сполучену палату кримінального і цивільного суду було створено в 1871 році у зв’язку з об’єднанням київських палат кримінального і цивільних судів. Вона складалась з кримінального і двох цивільних відділень. Її було ліквідовано у 1880 році. На її місці цього ж року у червні була урочисто відкрита Київська судова палата у складі кримінального і двох цивільних департаментів, згодом були відкриті ще два цивільних департаменти. Діяла палата на підставі положення «Об учреждении судебных установлений» від 20 листопада 1864 року. До округу Київської судової палати входили Київська, Волинська, Чернігівська та Могильовська губернії [6, с. 24].

Серед основних підстав утворення Київської судової палати можна виділити не лише правові, а й соціально-економічні та політичні.

В контексті соціально-економічних та політичних аспектів, то варто враховувати, що частина земель України значний час перебувала під Річчю Посполитою та під дією Литовських статутів. Російська імперія скасувала дію польського законодавства та взяла курс на уніфікацію його з російським. Більшість польського населення були невдоволені, звідки й часті повстання проти російського самодержавства. Тому російська влада була змушена фактично та формально прийняти уніфіковане судове законодавство для усіх регіонів імперії.

Реформа потребувала значного фінансування. Для цього російським урядом проводилась політика, яку ми вважаємо ефективною для досягнення поставлених завдань. Для зайняття посади судді за Судовими Уставами можна було бути представником і іншої губернії, а не лише тієї, де територіально розташовувався суд чи судова палата. Землевласники – поляки обкладались великими митами на володіння нерухомістю, а інші національності – ні. Тому росіяни скуповували їх землеволодіння та переїздили у губернії Південно-західного краю Російської імперії. Таким чином, отримували змогу займати посади суддів, витісняючи поляків від впливу на всі сфери суспільного життя.

Основною ж правовою підставою утворення Київської судової палати було прийняття 20 листопада 1864 року Судових Уставів, які склались із чотирьох документів: Статуту цивільного судочинства, Статуту кримінального судочинства, Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями та регламентації заснування судових установ. Саме регламентації заснування

судових установ, в контексті визначення правових підстав утворення Київської судової палати, і буде ключовим елементом у її створенні. Інші підстави, на наш погляд, прямопропорційно залежні та витікають із загальних правових підстав проведення судової реформи у всій Російській імперії.

Висновки. Таким чином, Київська судова палата, виступаючи апеляційною інстанцією для окружних судів Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній, була невід'ємним елементом в механізмі судової системи Російської імперії за новим законодавством, що регламентувалось Судовими Уставами від 20 листопада 1864 року. Також з'ясовано, що підстави формування Київської судової палати пов'язані та впливають із загальних підстав та передумов проведення судової реформи 1864 року.

Джерела та література

1. Филиппов М. А. Судебная реформа в России: Том 1. Часть 1 / М. А. Филиппов. – М.: Книга по Требованию, 2013. – 632 с.
2. Джаншиев Г. А. Из эпохи великих реформ / Г. А. Джаншиев. – М.: Книга по требованию, 2014. – 764 с.
3. Коротких М. Г. Самодержавие и судебная реформа 1864 года в России / М. Г. Коротких. – Воронеж, 1989. – 254 с.
4. Кони А. Ф. Собрание сочинений в 8 т. / А. Ф. Кони. – М.: Юрид. лит., 1976-1979.
5. Гессен Ё. В. Судебная реформа / Ё. В. Гессен. – М.: Под ред.: И.В. Гессен, А.И. Каминка, пр.-доц. – СПб.: П. П. Гершунин и Ко, 1905. – 271 с.
6. Самойленко О. О. Реалізація судової реформи 1864 року в Україні: етапи і проблеми / О. О. Самойленко // Часопис Київського університету права. – 2011 – № 4. – С. 23-26.

Яцишин Ю. Правовые основания формирования Киевской судебной палаты. В статье выяснены причины и предпосылки проведения судебной реформы 1864 г. в Российской империи и образования Киевской судебной палаты. К ним автор относит кризис тогдашней судебной системы Российской империи, отсутствие правовой базы организации и деятельности судебной системы, необходимость преодоления взяточничества в судебных учреждениях, а также произвола чиновников, их юридическую безграмотность. Характерной была множественность судебных органов, сложность и запутанность процессуальных процедур, невозможность порой определить компетенцию судебных органов. Попытки, жестокое обращение с обвиняемыми, система формальных доказательств и инквизиционный процесс в том числе способствовали констатации необходимости реформирования судебной системы Российской империи. Киевская судебная палата была неотъемлемым элементом в механизме судебной системы Российской империи, которая регламентировалась Судовыми Уставами от 20 ноября 1864 г. Киевская судебная палата была создана как апелляционная судебная инстанция для окружных судов Киевской, Волынской, Черниговской и Могилевской губерний и торжественно открыта в 1880 г. В составе Киевской судебной палаты были предусмотрены уголовный и два гражданских департамента, впоследствии были открыты еще два гражданских департамента.

Ключевые слова: Киевская судебная палата, судебная реформа, Судовые Уставы 1864 года, окружные суды.

Iatsyshyn Iu. Legal Basis for the Formation of Kyiv Judicial Chamber. The article considers the key reasons and preconditions for judicial reforms of 1864 in Russian Empire and foundation of Kyiv Judicial Chamber. Among them the author differentiates the following ones: the crisis of the judicial system of Russian Empire, lack of legal framework for the judiciary system, necessity of overcoming bribery in courts, arbitrariness of the officials, their legal illiteracy. The system was characterized by the multiplicity of judicial institutions, procedural complexity and confusion, inability to determine the competences of the judicial bodies. Tortures, ill-treatment of prisoners, system of formal evidences, the inquisitorial trial processes contributed to the need for reform the judicial system in the country. Kyiv Judicial Chamber was an integral part of the Russian Empire judiciary under new legislature regulated by Judicial Charter of 20, November 1864. Kyiv Judicial Chamber was established as an appellate judicial body for district courts of Kyiv, Volyn, Chernigiv and Mohyliov provinces and was inaugurated in 1880. Kyiv Judicial Chamber consisted of criminal and two civil departments, later two more civil departments were added.

Key words: Kyiv Judicial Chamber, judicial reforms, Judicial Charters of 1864, district courts.